

Eörsi István: Kilenc dráma

Hívó, eretnek, cellalakó, kötelékeihez szabaduló, itthon távolodó, távolodván otthonodó – vagyis közép-európai értelmiségi, elkötelezett szabadgondolkodó. Az ilyen ember, ha ráadásul még tollat forgat, persze hogy ön- és közveszélyes kételkedő-bizakodó. Koponyájában régi rögeszme: az igazabb önkitaljesedés vonzza, az igazságosabb társadalom. Mit számít akkor a pilises fej, deres szakáll: tekintetében egy kölyök álmélkodik és nyelvet őlt korunk mind képtelenebb rendjére, zürzavarára.

– A több műfajú írói rendszerint csodálkozva megdicsérik vagy gyanakodva elmarasztalják. Mindkét fogadtatásban benne rejlik a kérdés: vajon miért „irogat” valaki annyiféleképpen: talán a saját arcát keresi, vagy épp azt akarja elrejtetni?

– Először is: az író, ha egyáltalán írónak lehet nevezni, nem irogat, hanem ír. A két-tő közt nagy a különbség. Az irogatás: műkedvelés. Aki irogat, mindenképp rosszat produkál. Aki ír, az is gyakran csak silányt, gyengét képes papírra vetni, de egészen más a szándékában, magatartásában. Aki ír, az erre teszi föl az életét... A kérdésre visszatérve: mások helyett, természetesen, nem nyilváníthatok véleményt. A magyar és a világirodalom számtalan sok műfajú írója bizonyára számtalanféle okból fejezi ki magát hol így, hol úgy. Ki ezért, ki azért ír csupán verset, vagy épp fordítva: váltokozva szólal meg az irodalom minden műfajában. Ami engem illet: amíg 1956 után börtönbe nem kerültem, csak verset írtam. Odabenn és szabadulásom után azonban olyan élmények értek, hogy rádöbben-tem: tapasztalataim, indulataim nem férnek bele egyetlen műfajba, a költészetbe. Ezért úgy gondoltam: arra kellene figyelnem, hogy közlendőm milyen formát, kifejezőmódot kíván. Először publicisztikát, majd novellát és drámát írtam. Ma már pontosan tudom: nem az számít, hogy valaki egy vagy több műfajban szól-e meg, hanem az, hogy sikerül-e ugyanazt a személyiséget (feltéve, hogy van ilyen személyisége) egy vagy több műfaj törvényeihez igazodva (vagy épp azokat szétfeszítve) érvényesítenie.

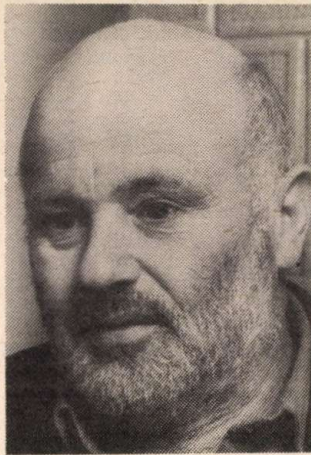
– Az igazi írói személyiség gyakran már a pályakezdetkor kész program megvalósítására törekszik; más írók sorra megalkották műveiket, s így állt egybe a következetes pályakép. Eörsi István tervező alkot, vagy inkább a közlendő viszi versről versre, drámáról drámára?

– Nem hiszem, hogy a kétféle alkotót így el lehet különíteni. Ady Endre például igazán „programosan” indult, ám a világháború kitörése előtt, természetesen, nem írhatta meg világháborús verseit. Líráját a nagy tragédia teljesen új tartalommal töltötte meg. A Léda-vagy a Csinszka-szerelmet sem lehetett előre „beprogramoz-

ni”; a magyar költészetben mindaddig ismeretlen érzések, indulatok „tervezetlenül” szakadtak föl belőle. De Adynak kétségtelenül már egészen fiatalon volt politikai-világneveti, a magyarságot megváltani akaró programja. Am az ilyen terv sosem üres keret, amelyet a későbbiekben meg kell tölteni. A program: útirány, amelyet az élet változásai befolyásolnak, módosítanak. Vannak, persze, olyan eltökélt írók is, akik meglehetősen pontosan tudják, hogy mi mindenre készülnek, s azt aztán pályájuk során következetesen meg is valósítják. Ilyen volt például Thomas Mann, akinek munkásságát, művészetét nagyon szeretem, tisztetem. Az elkülönítést azonban – miután ebben sincsenek „tisztá” modellek, képletek – nem tartom szerencsésnek. Jómagam föltétlenül mindenféle elkötelezettségekkel megvert, gyakran megsegített ember vagyok, s ez nyilvánvalóan írásaimra is visszahat. Kész programom azonban nem volt. Mindenkorai mondanivalóm, érzéseimet, indulataimat hol így, hol úgy vetettem papírra.

– Az elkötelezettség fogalmával annyiszor éltek és visszaéltek már, hogy pontosabb, személyesebb meghatározás nélkül számomra ez nem sokat jelent... Miféle elkötelezettség jegyében él, milyen meggyőződés vezérli íróépbillentyűit?

– Ennek kifejtéséhez az e hasábokon adottnál terjedelmesebb hely kellene. Mindenesetre tény: ifjúkoromban, az 1953 előtti években, a bolsevizmus akkori lobogója alatt óhajtottam menetelni. A megindítás, ha úgy tetszik: a megrendelés kívülről jött, de én igyekeztem „bensőmből vezérelni”. Utólag tudom: ez már akkor – noha teljesen jóhiszeműen csináltam – erőfeszítembe került. Nem áll szándékomban sem a bolsevizmus további „rövid történetét” felidézni, sem a magam életének eseményeit részletezni. Ezutáni megpróbáltatásaim, élményeim hatását már érintettem. Az idők során végül is a sokszor emlegetett shakespeare-i hitvallást fogadtam el: „légy hű önmagadhoz” – vallom én is. Vagyis elsősorban a magam meggyőződésében vagyok hűséges, elkötelezett. Nem írok le tehát soha semmit, amiben nem hiszek. Ami pedig elkötelezettségem tartalmát illeti: hű maradtam

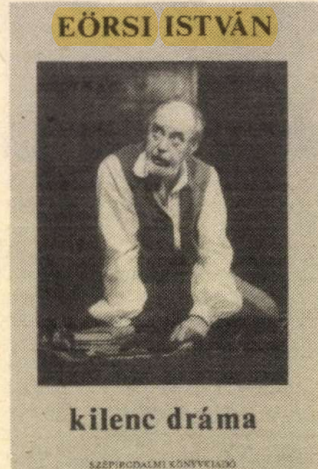

Fotó: Vahl Ottó

indulásomhoz, hiszen mindmáig szociális indulatokkal teli ember vagyok. Olyan ember, aki nem mondott le arról az eszméről – már-már rögeszméről –, hogy az irodalom, az írás semmiképp sem lehet öncélú tevékenység. Számomra legalábbis az a szándék, célja, hogy olyan életet szolgáljon, amelyben ki-ki (jól tudom, a most következő szavak nagyon lejárattak, de igazi tartalmuk most sem érvénytelen) lehetőségeit tágitva, autonómiáját kiteljesítve élheti életét. Nem vagyok azonban annyira naiv, hogy azt higgyem: mindez máris megvalósítható. Jelenlegi világunkban nem ismerek olyan országot, társadalmat, amely ilyen lehetőségeket szavatolhat sokaknak, nagy tömegeknek. S azt is jól tudom: a megvalósuláshoz nemcsak megfelelő külső körülmények szükségesek, hanem belső emberi hajlam is kell. Mindezek tudatában úgy gondolom: írásaim célja nem lehet más, mint hogy olyan alternatívákat, lehetőségeket kínáljanak az olvasónak, amilyeneket eddig még nem kínáltak fel. Minden ember számára adódnak testre (lélekre) szabott döntések, ám ezek megtalálásához nagyfokú belső szabadság kell. Végso soron önmagam – s ezen belül mások – belső szabadságának, szabadságnövelésének, -tágitásának vagyok elkötelezettje. Az írás számomra figyelemfelhívás és ösztönzés eme szabadság keresésére, közelítésére. A megjeceedett társadalmak természetükből, jellegükből következően arra törekednek, hogy jól szabályozott csatornába tereljék az emberek választási esélyeit. Ez ellen próbáltam fellépni – kivált publicisztikámmal – már a hatvanas években. Az egykori írók esztétikai értékét ez, persze, nem minősítheti. Ám a magatartás szociális értékét, úgy hiszem, azóta kedvezően ítélte meg az idő, harsányabb szóval élve: a történelem.

– Drámagyűjteményének első darabja 1964-ben, a kötetzáró „történelmi tragibohozat” 1979-ben keletkezett. A megmentett város, A kihallgatás, a Sirkő és kakaó, a Hordók, a Huligán Antigoné, a Széchenyi és az árnyak, Az áldozat, a Jolán és a férfiak s az Egy tisztáson egyaránt ennek a szabadságkeresésnek más- és másféleként „dramatizált” változata?

– Gyanút fogok, ha valaki „életművet alkot”. Nem történt más, csak sorra-rendre megírtam ezeket a darabokat. Hol ezért, hol azért, s mikor hogyan. Ma már látom: sok kordivat is lecsapódott bennük. A megmentett várost nem sokkal szabadulásom után írtam. Grotzeszk parabola ez – Dürrenmatt modorában. A kihallgatás viszont – élményeim hatására – alighanem mellőzi a közvetlen irodalmi mintát; ez egyszerűen: realista darab. A Sirkő és kakaó viszont már bonyolultabb: ebben, furcsa módon, Brecht és az abszurdok hatása ötvöződik. A '68-as hangulatok és az avantgárdizmus élménye együttesen van jelen a Huligán Antigonében. E darabjaimban és későbbi történelmi, társadalmi drámáimban is vissza-visszatértem a realista írásmóddhoz. Ez a kettősség, az ábrázolásnak ez az összetettség alighanem abból adódott, hogy tapasztalnom kellett: maga a valóság is annyira grotzesk és abszurd, hogy azt aligha lehet képzelettel megtoldani, felülmúlni.

– Grotzesk látásmód, rejtett líraiság, társadalmi töltés, bizonyára ezek adják az Eörsi-dráma „alapananyagát”. Jól látom-e? Mikor mire való ez a szándék, szemlélet, mondanó és modor?

– Nem én vagyok „kancsal”, a világ ilyen. Talán csak a grotzesk jelenségeket látom valóságban, és csakugyan társadalmi (nem csupán politikai – hiszen a fogalom beszűkítő, korlátozó) indulattal. A darabokban fölfedezhető líraiság személyes érzéseim, gondjaim kifejezése

tárgyasult formában; azt mondom el itt és így, amit „tisztá” lírában nem akartam, nem tudtam, nem mertem elmondani... Ami különben a mondanót illeti, mindegyik darab más, természetesen. A megmentett város például a „Fiat iustitia, pereat mundus!”, „Legyen igazság, ha belepusztul is a világ!” tételének sztálini változatára utal – egy inkvizítori példázattal. Az áldozat című darab viszont egyáltalán nem parabolisztikus, egy könyvtárra való szakirodalmon rágtam át magam, hogy drámán menéllel konkrétan, minél pontosabb legyen. A zsidóság történetének azt az időszakát idézem, amikor harcban állt egy nagyhatalommal, amelyet akkor Római Birodalomnak neveztek. Krisztus, megítélésem szerint, helyi zsidó próféta volt. Amikor a rómaiak leigázták a zsidóságot, az úgynevezett krisztianizmus elpusztult volna, ha nem hamisították meg. Ezért a kor ideológusa, Márk – az első evangélista – „kitalálta” az emberiség fogalmát, és Krisztust az emberiség megváltójává „hamisította”. Így sikerült a krisztianizmusból a megváltozott világba menteni a menthetőt. A hatvanas-hetvenes évek marxizmus is talákozott effajta dilemmával. Engem, természetesen, szintén azért érdekelt ez az ókori történet annyira szenvedélyesen, mert választ kerestem arra, hogy világunkban mi az ideológia, mi az értelmiség sorsa. A dráma mindig fontos műfajom volt, amely módot adott arra, hogy társadalmi, szociális dilemmáimra választ keressek.

– Nem bujkál-e ebben a választáskeresésben némi prófétikus hit? Nem naivitás-e mind képtelenebb világunkban feltételezni, hogy az irodalom mégiscsak képes a gondolatserkentésre, az emberek – netán egy kicsit a világ – megváltoztatására?

– Ilyet nem állítottam. Prófétikus hittel akkor élnék, ha hinnék abban, hogy a világot vagy az egyes embert legalább egy kicsit meg tudom váltani. Ebben azonban egyáltalán nem hiszek. Csupán azt remélem, hogy írásaim révén szemléletment néhány emberre hathat. Sok egyéb hatás közt, természetesen. Tudom jól, mindannak, ami számomra követhetetlen, emberellenes, szabadságellenes, antiszociális stb., sajnos megvan a folytonossága. De a mindezzel nagyon régóta harcban álló gondolkodásnak, cselekvésnek is megvan a kontinuitása. Úgy hiszem, egyáltalán nem utópisztikus elhatározás, ha a számomra vonzóbb folytonossághoz a magam eszközeivel, erejével közelíteni próbálok, mindenáron ragaszkodom.

Nádor Tamás